

TAR KÁROLY

ILLEMSZÓTÁR

TARTALOM

ELŐSZÓ

ILLEMSZÓTÁR

A Á B C CS D E É F G GY H I J K L M N NY O Ö P R S SZ T U Ü V Z ZS

ILLEMKÓDEX

HÁROM ÉS FÉL ÉVSZÁZADDAL EZELŐTT

Apáczai Csere János (1625-1659): Az embernek magaviseléséről

HÁROM ÉVSZÁZADDAL EZELŐTT

Mikes Kelemen: Az idő eltöltésének módja c. könyvéből

Pápai Páriz Ferenc (1649-1716): Békességet magamnak, másoknak

Pápai Páriz Ferenc: Pax Aulae

Apor Péter (1676-1750): Levélírásról, szitkozódásról, alázatosságról, alázatosságról

KÉT ÉS FÉL ÉVSZÁZADDAL EZELEŐTT

Rettegi György (1718-1784): Emlékezetre méltó dolgok

KÉT ÉVSZÁZADDAL EZELEŐTT

Köteles Sámuel (1770-1832): Az erkölcsi filozófiának eleji

MÁSFÉL ÉVSZÁZADDAL EZELEŐTT

Kővári László (1819-1907): Magyar családi s közéleti viseletek és szokások a nemzeti fejedelmek korából

SZÁZADUNK ELEJÉN

Polgári illemkódexekből

HETVEN ÉVVEL EZELEŐTT

Récsei Ede: Régi írás régibb illemről

FÉLSZÁZ ÉVVEL EZELEŐTT

Dorothea Brande: Nyitott szemmel

NAPJAINKBAN

Tordai Zádor: A felelősség

UTÓSZÓ

az illendőséghez

Erdélyi Híradó

Lap- és Könyvkiadó

Kolozsvár

Unokámnak, T. B. Benjáminnak

Köszönöm Sőni Pálné - egykori kollégámnak és "testvéremnek" az elszakadásban - biztatását és anyagi támogatását, amely nélkül ez a könyv sem jelenhetett volna meg.

t. k.

ELŐSZÓ

Az illem nem dogma, hanem az ésszerűséget követő, az emberi kapcsolatokból kikövetkeztethető hasznos szabályok sokasága.

Az illemtan új, sűrített formája az illemszótár.

Nemcsak tömör eligazításaival, áttekinthetőségével korszerű, hanem szellemében is, amellyel az illemszabályok örökös átértékelésére, megújítására és megfogalmazására serkenti az olvasót. Sokan az életből lesik el, hol, miként illik viselkedni helyesen, és próbálnak magatartásuk szögletenességeiből egyet-mást lecsiszolni. Az illemszabályok mindig is változtak, tökéletesedtek, korszerűsödtek. Ebből a folyamatból könnyen leszűrhető a tanulság: minden megszívlelendő viselkedési szabály kiindulópontja a jóérzés, a tapintat, az erkölcs. Az emberek közötti kapcsolatok javításának folyamatában divatos változások és változtatások úgy alakítanak az illemszabályokon, hogy az egyéni szabadság ne csorbuljon, és a természetesség uralkodjék a közösségenként, tájegységenként és országonként kialakult szokásokban.

Viselkedését minden ember maga szabályozza az általa elfogadott és tiszteletben tartott erkölcsi normák szerint. Ezért szükséges, hogy ne csak elfogadjunk bizonyos illemszabályokat, hanem érzékenységünket és a másokkal szembeni magatartásunkat tökéletesítve időnként átfogalmazzuk, bővítsük, javítsuk őket. Erre kíván ösztönözni mindenkit az illem fontosabb tudnivalóinak nagy részét magában foglaló - a teljességre inkább csak ösztönző - illemszótárunk.

Persze, nincs vadonatúj illem. Minden szabály - még ha a meglévők tagadása is - valamiképpen folytatás. Minden illemtannal foglalkozó könyv viselkedésünk követhető szabályainak ismételése és ugyanakkor vidám búcsúzás a meghaladott szabályoktól. A mellékletben közreadott, többnyire az erdélyiek viselkedését leíró különféle munkákból kialakított illemkódex célja az, hogy az előttünk járók szokásaiból merítve az olvasó a "maga képére" és a holnapi igényeknek megfelelően bővíthesse illemszótárát. Némi ismerettel és sok-sok jóérzéssel minden illetlenség könnyen elkerülhető. Az olvasó szíves közreműködésével ebben kíván segítséget nyújtani könyvünk. Számítunk arra, hogy a hagyomány, a célszerűség és a jó ízlés érvényre juttatásával az olvasó gondolatban tovább írja, gyarapítja, betartja és terjeszti mindazt, ami illik és a helyes emberi magatartást szolgálja.

A szerző

ILLEMSZÓTÁR

A

abszolút illemszabályok - A viselkedés ésszerűségének és szépségének az önzetlenség után következő követelménye a helyzethez illő célszerűség. Ennek jegyében jönnek létre az olyan abszolút illemszabályok, mint például az, hogy a valahonnan kifelé jövőknek a befelé tartókkal szemben előnyük van, hiszen helyet adnak át; a terhet cipelő elől kitér a teher nélkül haladó, a hegyre felfelé igyekvőnek előnyt ad a lefelé tartó; a sorban az áll elől, aki hamarabb érkezett stb.

abnormális - Rendellenes, különös viselkedés: olykor megbotránkoztató, megmosolyogtató, és a több mint megszokottat valami okból megtagadó magatartás, a társadalmi normáktól való súlyos eltérés, kirívó különködés, hóbort. Primitívság, beteges hajlam eredménye.

adomány - Akinek van, adjon másnak is. Nemcsak szükséges és ildomos ez, hanem jóleső érzés, érdemes gyakorolni. Ha kivagyiságból, környezetünk bámulatára tesszük, visszatetszést kelt, csúnya viselkedésnek számít.

affektál - Mesterkéltten viselkedik, szenveleg, kényeskedik, modoros, túlzottan finomkodó: sajnálatot, mosolyt, olykor utálatot vált ki. Leginkább utánzással gyógyítják, tükröképét látva az affektáló szégyelli magát és valószínűleg igyekszik megváltozni.

ágál - Beszéd közben hadonászik, hevesen győzködik, pedig nem erővel (színészkedéssel), hanem észokokkal inkább célt érne. A halkán kimondott okos igazságok meggyőző hatása minden ilyesminél nagyobb.

agybaj - Nagy baj az agybaj! - mondjuk arra, aki ostobán viselkedik. Amikor hiányzik belőlünk a jóézés és az ésszerűség jeleit sem tapasztaljuk viselkedésünkön, joggal tartanak illetlennek. Nem tévesztendő össze a valóságos agybajjal, betegséggel.

agyonhallgat - Amikor valamilyen ártó céllal következetesen nem említenek valamit vagy valakit, az igazság ellen vétnek. Tudnunk kell, hogy amint tárgyilagosságunk csődöt mond, részrehajlók vagyunk és önzők, ezzel elsősorban magunkat kicsinyítjük. Még nagy elmével, a híres emberekkel is előfordul, hogy embernek parányiak. Irodalmi körökben nálunk is felvett sunyi szokás, amely abból a hiedelemből táplálkozik, ha nem beszélünk valamiről vagy valakiről, az nincs. A klikkezők mindennapi fegyvere, a tolerancia palástjával borítva nagylelkűségnek állítják be önmegnyugtatóul az elkövetők.

ajakpirosító - ajakrúzs. Pirosból is megárt a sok. Ha rossz minőségű, tapadós-olvadás, a kívánt hatás ellenkezőjét érjük el vele: ízléstelen, tehát utálatos.

ajándék - Ajándékot vinni soha, sehova nem kötelező. De az év minden napjára jut egy névnap, aztán van születésnap, házassági évforduló, eljegyzés, esküvő, ballagás, népi ünnepek stb. Az ajándékozás nem anyagi kérdés, de tudnunk kell, hogy kinek mit illik ajándékozni. A gondolkodás nélkül vásárolt ajándékkal könnyen kényelmetlen helyzetbe hozhatjuk a megajándékozottat. Ne vigyünk cukorkát, csokoládét cukorbetegnek, cigarettát annak, aki nemrég szokott le a dohányzásról, hanglemezt, akinek nincs lemezjátszója, bicegő embernek görkorcsolyát, félős kisgyermeknek ijesztően pukkanó riasztópisztolyt, akasztott ember házába kötelet. Személyi tárgyat, ruházatot, fehérneműt csak családtagnak ajándékozzunk. Az ajándék

szép csomagolása figyelmesség. A leggyakoribb ajándék a virág, az ital és a könyv. Aki virágot kap ajándékba, csomagolja ki, tegye vázába, vízbe. Az ajándékba kapott italt nem illik eltenni, más alkalomra tartogatni. Használt tárgyat, nekünk dedikált könyvet ne ajándékozzunk senkinek. Az ajándéknak nincs ára, illetlenség kérdezősködni felőle, lebecsülni vagy kérkedni értékével.

Azt, amit "figyelmességgént" csúszópénz helyett adunk, nem nevezhetjük ajándéknak, mert lekenyerezés, megvesztegetés, elvtelen befolyásolás a célja. Régi illemszabályok szerint ezt vissza kell küldenünk. Aki elvárja az "ajándékot", attól hiába várjuk, hogy megsértődjék emiatt. A megvesztegetés olykor járvánnyá fajul.

Jóléti államokban baráti összejöveleteken és különféle alkalmakkor is szokásos valamiféle apró ajándékot adni. Például kis doboz cukorkát, egyetlen szem csokoládét, amelyhez Kellemes napot! vagy Jó éjszakát! stb. feliratú díszkártyát mellékelünk. Mindenféle ajándékot, minden alkalomra, szépen becsomagolva - Nyugaton ezt külön művészetté fejlesztették - illik küldeni vagy átadni. Elfogadott szabály, hogy az ajándékozás örömet nyújtó szertartásaihoz alkalmazkodni jó, kellemes és kivétel nélkül mindenkinek ajánlatos.

Tanuljunk a japánoktól, akik szerényen lekicsinylik saját ajándékaikat, amikor pedig maguk kapnak, szabadkoznak, miután elfogadták, több alkalommal hálálkodnak és dicsérik az ajándékozót. Nálunk inkább lekicsinylik, minimalizálják az ajándékot, mert a szokásos hátsó gondolatok sugallatára, az értékes ajándékot hasonlóval vagy még értékesebben "kötelező" viszonzni. A japánok nem bontják ki az ajándékozó jelenlétében az ajándékcsomagot, hogy ezzel is elkerüljék az esetleges zavarba ejtő helyzeteket. Náluk is a kicsi, de ötletes ajándéknak nagyobb a sikere, mint a nagynak és az értékesnek.

ajándékkönyv - A könyv a legszebb ajándék. A következő évezredben ez az örökérvényűnek tekinthető megállapítás is korszerűsödhet. Olvasásigényünk - a jelenlegi szomorú tapasztalatok ellenére - talán még sokáig fennmarad.

ajándékozás öröme - Kettős öröm: az ajándékozó és a megajándékozott öröme. Nem illik az ajándékozás örömét elrontani. Ezért - a japán szokástól eltérően - a kapott ajándékot illik azonnal kicsomagolni és megköszönni. Ha nem személyesen adták át, akkor telefonon vagy levélben mondjunk köszönetet.

ajnároz - A dédalgetésnek, a kényeztetésnek is kell legyen határa. Ha túlhaladjuk ezt a határt, ártunk annak, akit ajnározunk. Illendőség kell ehhez is. Az ajnározás igazságérzetünket csorbítja, jó ízlésünkkel ellenkezik. A szűkszavú dicséret mindenképpen hatásosabb, elviselhetőbb, célravezetőbb is.

ájtatoskodás - Szentelkedő viselkedés. Túlzás, melyet joggal megszól a jóérzésű ember. A hitbuzgalom elsősorban belső lelki cselekvés, a külsőségeket, ceremóniákat kedvelők elmélyültsége magától értetődően megkérdőjelezhető.

akadékoskodás - A túlzottan kicsinyeskedő aggályoskodóra úgy tekintünk, mint akinek hiányzik valamije. Bátorsága, világos észjárása, gyors döntőképessege? Ez előbb-utóbb kiderül. Ha az

akadékoskodó idejében nem fedezi fel hibáját, és nem javítja ki - magára marad.

akarat - Az akarathoz tudatosság és erő szükséges. A határozatlanság és akaratgyengeség komoly viselkedéshiba. Egy vállalat igazgatója a következő feliratot helyezte fogadószobájának falára: Ha valaki el akar végezni valamit, cselekszik, ha nem, akkor száz okot is talál arra, hogy miért nem lehet.

akaratos - Nem erős akaratú embert jelöl, hanem a valamihez szeszélyesen ragaszkodót. Az ilyen viselkedés több mint illetlen, mert semmibe veszi mások véleményét, tehát az akaratos nem józanul, nem logikusan gondolkodni képes egyén.

Az akaratosból lesz az akarnok. Ennek a "betegségnek" a jelei: makacsság, önzés, törtetés. Mindenképpen kezelésre szoruló ember az ilyen. Régen a makacsot már gyermekkorában atyai-anyai pofonokkal próbálták gyógyítani. Felnőttkorban, ha nem adjuk még idejében kíméletlen önelemzésre és illemgyógyászatra a fejünk, ezek a pofonok fájdalmasabbak lehetnek.

alacsonyrendű - A társadalmi tagozódásban még mindig megkülönböztetik az embereket származásuk szerint is. Vannak és lesznek szegények és gazdagok. Pedig az ésszerű megkülönböztetés mértéke: a becsület, a tudás, a magatartás kellene hogy legyen. Nálunk ez különösen fontos, hiszen a magyarságnak egykor jól megkülönböztethetően becsület értéke volt.

aláírás - Művelt ember mindig egyformán - nem bonyolultan és cikornyásan, hanem olvashatóan - írja alá a nevét. Magánlevelet is tanácsos teljes névvel aláírni. A csak keresztnévvel aláírt levélből néha nehezen derül ki, hogy ki a levél írója. Névtelen levelet írni becstelenség, még akkor is, ha tartalma igaz.

alázat - A szerénység régi megfelelője. A mai ember szemében alantas vonásnak tűnik, a meghunyászkodás és a gyávaság képzetével társítjuk. Egykor az inkvizítorok egyforma ellenszenvvel fogadták a túlzott alázatot és a túlzott önérzetet. Az alázatban félelmetes erő rejlik. Aki ki tud magából irtani minden hiúságot, lelkileg sebezhetetlenné válik.

albérlő - Tudnia kell, hogy a szoba, amelyben lakik, más ember (a bérlő) otthonának része. Úgy kell ott viselkednie, hogy ne bontsa meg ennek az otthonnak a rendjét. Az albérlő tulajdonképpen a főbérlő vendége, úgy kell viselkednie, ahogy vendéghez illik. Nem használhatja engedély nélkül a főbérlő holmiját, telefonját stb., őrizze meg a tisztaságot a lakásban, tartson rendet a maga szobájában. Ne járkáljon hiányos öltözékben a lakásban, főleg akkor, amikor a lakástulajdonos vendéget fogad. Gondoljon arra, hogy a tulajdonos - még ha borsos árat is kér ezért - megosztja vele saját otthonát.

aljasság - Sokan gátlástalanul rossz szándékúak, gonoszok, hitványak. Például: az, aki gépkocsijában elvisz valahova egy nőt és annak védtelenségét útközben kihasználja, nem illetlenséget követ el, hanem aljasságot.

angol illem - A hivatalos megszólítás Mr. (mister) úr, Mrs. (misiz) asszony. A Ms. (miz) családi

állapotot nem feltűntető női megszólítás. Az illető rangját is megemlíthetjük. Tartsuk be az emberek közötti tisztességes távolságot. Ha nem akarunk feltűnni, vigyünk magunkkal fekete esernyőt. Tanúsítsunk tiszteletet a "királyi család" iránt, ne tegyünk fel az angoloknak személyes jellegű kérdéseket, és ne csodálkozzunk. Ajánlatos az angol "hidegvér" is.

arab illem - Viseljük el, hogy az arabok igen közel szeretnek állni beszélgető társukhoz. Nem szabad érdeklődnünk arab ismerősünk családjá felől. Vigyáznunk kell, nehogy megsértsük büszkeségüket. Ne mutogassunk, ne integessünk senkinek. A lábunkat úgy kell a talajon tartanunk, hogy talpunk ne látszódjék. Étkezésnél használjuk a jobb kezünket, a balnak az arabok a tisztátalan feladatokat adják. Ha étellel, itallal kínálnak, ne utasítsuk vissza, amit bírnak, együnk meg. A nők illendőségből végtagjaikat betakarják, a régimódiak az arcukat is elfedik.

asztal - Az asztal sok mindenre való, csak arra nem, hogy rákönyököljünk.

asztalbontás - Nem a vendég kezdeményezi. Csak akkor kelhetünk fel az asztal mellől, amikor a háziasszony felállt, vagy felszólította az asztalnál ülőket az asztalbontásra. Vendéglőben is a nő ad jelt az asztalbontásra és a távozásra.

ausztrál illem - A rendkívül meleg éghajlat következtében kényelmesen öltöznek, amely nem számít illetelenségnek, és fesztelen viselkedésük mindenben demokratikus.

autóbusz-illem - A felszállás általában gyurakodás, lökdösődés közepette történik. Pedig segíteni illene az idősebbeket, a gyengébbeket, a gyerekeket, a nőket. Ez prédikációkban jól hangzik, a gyakorlatban is jól mutatna. Aki nem látott még ilyet, annak is tudnia kell, hogy bizony van ilyen a civilizált országokban. Csakhogy ott gyerekkortól ezt gyakorolják, és nem a lökdösődést. Nyilván azért nem kell lökdösődniük, mert az autóbusz pontosan jár és pontosan kiszámítják, milyen időközökben jön ahhoz, hogy lehetőleg ne legyen zsúfolt. Addig is, amíg ez nálunk is így lesz, mielőtt feltolakodnánk a buszra, várjuk meg, amíg leszállnak az utasok. Ugyanis övük az elsőbbség, hiszen Arkhimédész óta sejtjük: minden buszba mártott utazóközönség annyit veszít súlyából, ahány utast leengedünk (nem kiszorítunk) a járműről. Préselnek a buszban? Nincs mit tennünk, még így is illik illedelmesen viselkednünk. Csak mosolyognunk lehet azon a régi illemszabályon, miszerint a fiatalnak át kell engednie ülőhelyét az idősebbeknek, a férfiaknak előzékenykedniük kell a nőkkel szemben; nem szabad beleolvasnunk a mások újságjába, könyvébe, nem illik kihallgatni mások beszélgetését stb. Közben az utasok fuldokolnak a degeszre tömött buszban, és oly némák, akár a "heringek". Fogózkodnunk sem igen kell. Mesélik, hogy Tokióban csúcsforgalmi időben "gyömöszölő" embereket alkalmaznak a metróban, akik szabályosan bepréselik az embereket a kocsiba, és ezért senki sem sértődik meg. Valószínűleg az autóbuszoknál ez nem szokásos, mert ezek utas számát gyári utasítás szabályozza, és ezt többi más okos szabállyal együtt a civilizált országokban be is tartják. Svédországban busz feliratok dicsérik Arisztotelész zsenialitását, aki az első közös utazásra alkalmas járművet megtervezte. Ha kényelmes, valóban nagyszerű minden együttutazás.

autós - Nem az utak királya vagy császára, bár sok vezető annak képzei magát. Mégpedig nem valamiféle jószágos fenségnek, hanem csak olyanak, akinek minden gorombaság

megengedett. A gépkocsi kormányánál ülők gyakran szidják a gyalogosokat, az előttük, mellettük és mögöttük haladó kocsik vezetőjét, és még a rendőrt is lehülyézik. Az előbbieket kieresztett nagy hangon, az utóbbiakat úgy, hogy lehetőleg ne hallják. Vannak tolakodó, dudáló, kezüket rázó, öklüket mutogató, vicsorító, pulykavörös, agresszív vezetők. Miattuk osztják az emberiséget három csoportba: Vannak jó emberek, rossz emberek és sofőrök! Az senkit ne tévesszen meg, hogy Nyugatról behozott szokás szerint egyesek "úr-vezető"-nek hiszik maguk.

autóstop - Valakit segíteni, valakinek szívességet tenni szép és illedelmes dolog. A kocsit megállító segítséget kérőt illik észrevenni. Annak, aki stoppol, viszont illik tudnia, hogy a gépkocsi nem állhat meg ott, ahol tilos, ahol forgalmi akadályt képezne a kocsi. Kanyarban például hiába integetünk, nem valószínű, hogy megáll valaki. Különben egyre kevesebben kockáztatnak azzal, hogy gépkocsijukba idegent ültetnek. Sok nálunk a nincstelen, a munkanélküli, a csavargó és az olyan, akinek már minden mindegy, sok jót nem várhat tőlük az ember. Ezért aztán az autóstopos ne számítson jótéteményre. Ha fel is veszi valaki, nem a szép szeméért - kivételek erősítik a szabályt - teszi, hanem a pénzéért, amit az üzemanyagkiadása pótlásába - ebben a sanyarú világban talán nem egészen jogtalanul - elvár. Ha már fölvetett egy autós, viselkedjünk szerényen, ne akarjuk mindenáron szórakoztatni, ne zavarjuk rádiózással, dohányzással, ne szóljunk bele a vezetésbe, ne oktassuk ki, mit hogyan kell jobban tennie, de segítsünk, amikor bajba jut, kereket cserél, benzint tölt, kocsit mos.

FOLYTATÁS:

<http://mek.oszk.hu/01500/01552/01552.htm>